

SAVREMENA ZAPADNA HISTORIOGRAFSKA KRITIKA ŽIVOTOPISA POSLANIKA MUHAMMEDA, A.S.

Almir PRAMENKOVIĆ

Fakultet za islamske studije, Novi Pazar
almirpramenkovic@gmail.com

SAŽETAK: Ovaj rad analizira metodološke pristupe zapadne historiografske kritike sira (životopisa) poslanika Muhammeda, a.s., s fokusom na savremene zapadne studije islama. Autor elaborira epistemološke pretpostavke i okvire svjetonazora koji oblikuju zapadnu kritičku paradigmu, posebno njen antisupernaturalni i antiteistički karakter. Kroz komparativnu analizu pristupa zapadnih historičara, poput Herberta Berga, Patricie Crone i Stephena Shoemakera, rad ukazuje na metodološke slabosti, selektivnost i ideološke pristrasnosti, koje često dovode do fragmentiranih i kontradiktornih prikaza Poslanikove, a.s., ličnosti. Rad se posebno fokusira na tendencije tzv. *revizionističke škole*, koje dovode u pitanje autentičnost islamskih izvora, za razliku od istraživanja njemačkih naučnika, npr. Motzki, Schoeler, Gorke, koji su, koristeći *sened i metn analizu*, potvrdili pouzdanost sira Poslanika, a.s. Ovaj rad nema za cilj biti apologija, već otvoriti prostor za dijalog između islamske i zapadne akademske tradicije, pozivajući na dublje proučavanje filozofskih temelja historiografije i sveobuhvatniji pristup razumijevanju povijesti.

Ključne riječi: *sira, poslanik Muhammed, zapadna historiografska kritika, epistemologija, revizionizam, pouzdanost islamskih izvora*

Uvod

Tretiranje poslanika Muhammeda, a.s., u zapadnoj akademskoj tradiciji je izuzetno značajna tema u kontekstu debate između muslimana i nemuslimana koje se tiču poslanika Muhammeda, a.s., i islama. Takve rasprave često raspiruju netrpeljivost i nerazumijevanje, posebno kada je riječ o historijsko-kritičkom pristupu, čime se dodatno doprinosi rastućem islamofobičnom diskursu prema muslimanima i islamu. Pored toga, primjetna je sve veća polarizacija unutar

samih muslimanskih zajednica po pitanju zapadne historijske kritike. Postoji tendencija da se potpiruju nesuglasice i podjele među muslimanima kada je riječ o prihvatanju ili odbacivanju ovog pristupa. Oni muslimani koji prihvataju zapadne metode historijske kritike, ili se djelimično slažu s njima, često se na njih gleda sumnjičavo i nerijetko se u negativnom smislu nazivaju *modernistima*, čak i *hereticima*. S druge strane, oni koji ove metode odbacuju često se etiketiraju kao *tradicionalisti*,

fundamentalisti, ili se smatraju nesposobnim da se nose s modernim pogledima na svijet. Zbog ovakvih etiketiranja, brzopletih osuda i obostranih sumnji nerijetko dolazi do pogrešnog shvatanja onoga što zapadna historijska kritika zaista predstavlja. Zapadna historijska kritika predstavlja skup analitičkih pristupa razvijenih unutar zapadne akademske tradicije s ciljem da se historijski izvori ispituju kritički, sistematski i kontekstualno. U islamskoj historiografiji zapadni historijski kriticizam se primjenjuje

na izvore poput hadisa, sire i klasičnih historiografskih djela, često dovodeći u pitanje njihovu pouzdanost.¹ U tom kontekstu, postoji i jedno dublje, fundamentalno pitanje s kojim se muslimanska intelektualna elita mora suočiti kada se bavi zapadnom historijskom kritikom: Da li zapadna historijska kritika potkopava i dovodi u pitanje islamsku tradiciju, teologiju i praksu? I još važnije: Kako se možemo nositi s izazovima koje ova metoda postavlja pred historiografske izvore o životu poslanika Muhammeda, a.s.? Namjera je, dakle, ukazati na određene nedostatke, slabosti i pretpostavke koje ova metoda sa sobom nosi.

U odgovoru na izazove koje ovaj pristup donosi, nije namjera da budemo isključivo polemični ili apologetski nastrojeni. Naprotiv, namjera je voditi konstruktivan dijalog, ističući korisne uvide koje ova metoda nudi, ali i ukazujući na nedostatke. Metodološki pristup imama El-Gazalija koji predstavlja uravnotežen obrazac prilikom tretiranja različitih pitanja koja se tiču nauke, filozofije i religije može nam poslužiti kao dobar primjer ili kao paradigma u tretiranju savremenih pitanja. Jedna od najvećih zabluda o imamu El-Gazaliju, kako u zapadnoj historiji filozofije, tako i među nekim savremenim islamskim učenjacima, jeste tvrdnja da je upravo on odgovoran za dekadencu islamske civilizacije i dekadencu islamskih znanosti od početka 12. stoljeća. Prema ovoj tvrdnji, nakon što je El-Gazali iznio svoju kritiku filozofa u djelu *Tehafe el-felasife (Nesuvlost filozofa)*, islamske nauke su počele stagnirati i nikada se nisu oporavile. Ovaj narativ o "dekadenci" islamske civilizacije i nauke dominirao je u zapadnom diskursu i, nažalost, bio prihvaćen i od mnogih islamskih učenjaka. Međutim, brojna istraživanja odbacuju ovu tezu. El-Gazali nije uništio filozofiju niti nauke u islamu, niti je 12. stoljeće označilo kraj islamske civilizacijske kreativnosti. Savremeni istraživači sve više uviđaju da je El-Gazali imao duboko kritički, ali i konstruktivan odnos prema filozofiji svojih prethodnika, uključujući El-Farabija i Ibn Sinu (Avicenu). U nekim slučajevima

on ih oštro kritizira i osporava njihove pretpostavke i zaključke; u drugim ih podržava; a ponekad čak nadograđuje njihove ideje i ide korak dalje od njih. Zapravo, mnogi savremeni učenjaci vide El-Gazalija kao bliskog sljedbenika Ibn Sine i njegovih filozofskih stavova, posebno u pitanjima koja se tiču metafizike, epistemologije i prirodnih nauka.² Suprotno široko rasprostranjenom mišljenju da je El-Gazali bio protivnik racija, nauke i filozofije, brojne studije poništavaju takvo predstavljanje imama El-Gazalija. Umjesto toga, prikazuju ga kao učenjaka koji je tražio ravnotežu između racionalnog mišljenja i vjerske spoznaje, ne odbacujući filozofiju, nego je reformirajući iznutra.³

Uputno je naglasiti njegovu sposobnost da istovremeno kritički preispituje, konstruktivno prihvata i nadilazi prethodne mislioce, a što nam može poslužiti kao primjer kako se odnositi prema savremenim intelektualnim izazovima. Stoga i zapadni historijski kriticizam možemo promatrati na sličan način. Umjesto da ga vidimo kao potpuno neprijateljski ili antiislamski, možemo mu pristupiti kritički a istovremeno i konstruktivno. Takav pristup ne znači kompromis s temeljnim islamskim vrijednostima, već pokazuje zrelost, otvorenost i sposobnost da se suočimo s izazovima savremenog akademskog diskursa na način koji je istovremeno vjeran islamskoj tradiciji, ali i intelektualno odgovoran.

Predstavljanje zapadne historijske kritike životopisa poslanika Muhammeda, a.s., prevazilazi okvir ovog izlaganja, imajući u vidu širinu same teme. Stoga, fokus će biti na tri ključna segmenta zapadne historijsko-kritičke misli:

1. svjetonazor i pretpostavke zapadne historijske kritike,
2. izvori i metodologija zapadne historijske kritike,
3. ličnost poslanika Muhammeda, a.s., i zapadna historijska kritika.

¹ Za uvid o zapadnoj historiografskoj kritici islamskih izvora opširnije vidi: Herbert, 2017, poglavlja: 1–7.

² Richard Frank, jedan od vodećih zapadnih učenjaka prošlog stoljeća o

Evidentno je da zapadni historičari ne pristupaju svim navedenim pitanjima s jednakim intenzitetom niti dosljednošću. Važno je naglasiti da selektivno isticanje pojedinih analitičkih kategorija dovodi do metodološke raznolikosti, čak i polarizacije među zapadnim učenjacima koji se bave ovom tematikom. U tom smislu, ne postoji jedinstvena niti strogo definirana metodološka matrica koja bi u potpunosti obuhvatila ono što se podrazumijeva pod zapadnom historijsko-kritičkom metodom (David, 2012).

Svjetonazor i pretpostavke zapadne historiografske kritike

Postoji mišljenje da je zapadna historiografska kritika naučna metoda, nepristrasna i bez vlastitih pretpostavki i vlastitog svjetonazora. Prema tome, kada savremeni historičar proučava povijest, cilj mu je da je rekonstruira *onakvom kakva je ona zaista bila*. Prema ovom shvatanju, kroz pažljivo analiziranje argumenata ili izvora možemo otkriti i rekonstruirati prošlost objektivno i empirijski, na nepristrasan način, bez ideoloških ili interpretativnih utjecaja. Takvo razumijevanje zapadne historiografske kritike zadržalo se do savremenog doba, premda s različitim nijansama i modifikacijama.

Međutim, ovakvo razumijevanje zapadne historiografske kritike je donekle naivno i netačno, jer ona posjeduje vlastite pristrasnosti, predrasude i historijski kontekst. Iako svoje korijene vuče još iz humanizma, renesanse i reformacije, zapadni historijski kriticizam počinje poprimati jasniji oblik u periodu prosvjetiteljstva, u 17. i 18. stoljeću. Projekt prosvjetiteljstva imao je cilj da se oslobodi vjerskih dogmi. On je doveo u pitanje autoritet Biblije, osporavao tvrdnje o

učenjima imama El-Gazalija smatra da je El-Gazali bio sljedbenik Ibn Sine (Frank, 1994).

³ Opširnije vidi: Griffel, 2009; McGinnis 2006:441–463; Malik 2001:291–307.

nadnaravnim djelima, te postavio razum iznad autoriteta Objave i vjerske tradicije. Taj intelektualni pravac oblikovali su mislioci poput Baruha Spinoze (1632–1677), Thomasa Chubba (1679–1747), Hermanna Reimarus (1694–1768), a možemo dodati i poznatog filozofa Davida Huma (1711–1776), koji je osporavao samu mogućnost postojanja nadnaravnih djela (Dunn, 2009:96–208).

Jedno od glavnih naslijeđa prosvjetiteljstva, koje je opstalo i u moderno doba te postavilo temelje zapadnog historijskog kriticizma, jeste njegov antisupernaturalni, odnosno antinadnaravni i antiteistički stav prema historiografiji i načinu na koji posmatramo prošlost. Taj stav prenesen je i na proučavanje islama, poslanika Muhammeda, a.s., i Kur'ana, gdje se nadnaravni elementi u potpunosti sistemski isključuju (Brown, 2009). Vrijedi citirati dvojicu istaknutih savremenih zapadnih historičara i skeptika islama i poslanika Muhammeda, a.s., koji dijele ovakve antisupernaturalne i antiteističke poglede; naime, Herberta Berga i Patriciju Crone. Berg kaže:

Ovo nije nekakav orijentalistički, antiislamski, prokršćanski ili prožidovski stav. To je isti onaj pristup koji bi se zapitao da li su Mojsije i Ilija zaista postojali prije Isusa, da li je Joseph Smith zaista razgovarao s Bogom i Isusom i preveo drevne zlatne ploče pomoću magičnih kamenčića, da li je Buda zaista sišao u obliku slona s nebesa u majčinu utrobu itd. Ukoliko bi neko bio primoran grubo okarakterizirati ovaj historijsko-kritički stav, mogao bi reći da je sekularan ili čak ateistički. U svakom od ovih slučajeva, kršćani, budisti i naučnici mogli bi biti uvrijeđeni takvim kritičkim stavom. Evandjelje po Marku opsežno govori o anđelima, duhovima, demonima i slično. Sahih hadisi iz Sunneta (da ne spominjemo Kur'an) prepuni su takvih nadnaravnih događaja. Sama ta činjenica trebala bi nas upozoriti da se ne bavimo historijskim tekstovima, već teološkom literaturom (Berg, 2012:298).

Slično tome, Crone kaže:

Poslanik je bio drugačiji zato što je bio vjerovjesnik koji je sve primio od Boga, ali to je religijska dogma koju nijedan empirijski znanstvenik ne može prihvatiti kao znanstvenik (kao vjernik, to je druga stvar). Sa stanovišta nauke i prirodnih znanosti, svi ljudi su ljudi, s ljudskim znanjem stečenim na ljudski način (Patricia, 2016:12).

Drugim riječima, sama činjenica da religijski tekstovi sadrže nadnaravne tvrdnje sprečava ih da budu tretirani kao historijski, i upravo je taj antisupernaturalni i antiteistički pristup ugrađen u zapadnu historijsku kritiku. To, također, implicira da se historija može ispravno proučavati jedino sa "stanovišta prirodnih nauka", iako nam Crone, zapravo, ne objašnjava šta tačno podrazumijeva pod stanovištem prirodnih nauka.

Treba, međutim, napomenuti da su stavovi Berga i Crone uglavnom izneseni kao tvrdnje, a ne kao argumenti. Oni se temelje na filozofskim osnovama, a ne na historijskim, naučnim ili empirijskim dokazima. Upravo su takva samonametnuta ograničenja i definicije toga šta čini "utemeljenu" ili "neutemeljenu" historiju potaknule neke historičare da dovedu u pitanje ove sekularne pristrasnosti. Tako, naprimjer, problematizirajući ove antireligijske i sekularne pristrasnosti u modernom zapadnom historijskom kriticizmu, Brad S. Gregory zaključuje:

Sekularna pristrasnost prisutna u mnogim savremenim teorijama religije proizlazi iz objašnjavajućih pristupa koji se oslanjaju na metafizički naturalizam ili epistemološki skepticizam prema religijskim tvrdnjama. Ova metodološka orijentacija često ostaje neprepoznata upravo zato što se takva metafizička uvjerenja široko, ali pogrešno, smatraju neospornim istinama (Brad, 2006:146).

Takav pristup jasno pokazuje kako zapadna historijska kritika polazi od naturalističkog i empirijskog okvira

koji isključuje nadnaravno kao validnu kategoriju u analizi prošlosti. Time se ne negira religijsko uvjerenje, ali se ono metodološki isključuje iz naučne analize. Ovo snažno potvrđuje tezu da zapadna historijska kritika nije neutralna, nego oblikovana duboko ukorijenjenim filozofskim pretpostavkama koje često ostaju neizrečene. Gregory poziva da prepoznamo te pretpostavke i da ih ne prihvatamo nekritički kao univerzalne standarde historijskog istraživanja.

U okviru zapadne historijske kritike, ova pristrasnost se manifestira kroz selektivnu analizu izvora, gdje se religijski narativi tretiraju s apriornom sumnjom, dok se naturalistička objašnjenja privilegiraju kao objektivna. Takav pristup ne samo da oblikuje interpretativne okvire, već i doprinosi polarizaciji među učenicima koji djeluju na ovom polju, budući da ne postoji jedinstvena i strogo definirana metodološka matrica zapadne historijske kritike.

Postoji tendencija da se zanemare ove sekularne pristrasnosti koje pokazuju određeni svjetonazor i nameću ga historiografiji i njenim praktičarima. Upravo su ove sekularne pristrasnosti i pretpostavke oblikovale zapadni historijski kriticizam, posebno u odnosu na islam i poslanika Muhammeda, a.s. Štaviše, teško je razumjeti zašto bismo unaprijed trebali isključiti teističko objašnjenje historije. Ukoliko je cilj zapadnog historijskog kriticizma rekonstruiranje prošlosti, onda ne bi smio unaprijed isključivati bilo kakvu Božansku intervenciju kao najbolje objašnjenje određenih historijskih događaja. Naprotiv, ne možemo unaprijed odbaciti teističko objašnjenje ili konfesionalnu historiju, kako to sekularni historičari i zapadni historijski kritičari često zahtijevaju. Ova samonametnuta ograničenja i definicije, koje uključuju ili isključuju određene svjetonazore, zapravo sputavaju našu sposobnost da historijski istražujemo prošlost na dublji i inkluzivniji način.

Možda je bolji pristup da se argumenti iznose metodom *zaključivanje na osnovu najboljeg objašnjenja* (inference

to the best explanation), metodom koja se široko koristi u filozofiji i drugim naučnim disciplinama. Detaljno objašnjavanje ove metode prevazilazi okvir ovog izlaganja, ali se može reći da ona u mnogim aspektima djeluje zdravorazumski. U svom najjednostavnijem obliku, ova metoda polazi od principa da treba dati prednost onoj hipotezi koja najadekvatnije objašnjava dostupne činjenice. Njena osnovna ideja jeste da se zaključci oblikuju na osnovu onih objašnjenja koja najbolje odgovaraju dostupnim dokazima, odnosno naučnici biraju onu hipotezu koja bi, ukoliko je tačna, najuvjerljivije objasnila ono što je poznato.⁴

Izvori i metodologija zapadne historijske kritike

Od 19. stoljeća zapadni historijski kriticizam počinje razvijati različite metodološke obrasce i izvore s ciljem rekonstrukcije prošlosti. Fokus je bio ponajviše na Bibliji, Evanđeljima i Starom zavjetu, pri čemu su se ti tekstovi počeli posmatrati s dozom sumnje i nepovjerenja. Tako se, uočavanjem nedosljednosti, proturječnosti i anakronizama u kazivanjima o Isusu došlo do zaključka da su ta kazivanja uglavnom nepouzdana. Posljedica ovakvih zaključaka dovela je do pojave onoga što je postalo poznato kao *potraga za historijskim Isusom* (the quest of the historical Jesus). Cilj je bio da se istraži pozadina tekstova Evanđelja i otkrije ko je bio "pravi Isus". Posljedica ovakvog pristupa bila je da se izvori, apriori, tretiraju kao nepouzdana (Powel, 2013).

Sličan negativan stav zauzet je i prema poslaniku Muhammedu, a.s. Dok su muslimanski učenjaci kroz stoljeća nastojali pažljivo i metodično sačuvati praksu poslanika Muhammeda, a.s., zapadni učenjaci od sredine 19. stoljeća počinju pristupati islamskoj tradiciji s istom dozom sumnje i nepovjerenja kao što su to činili s biblijskim tekstovima. Hadisi, sira i drugi materijali više se nisu smatrali autentičnim riječima i djelima poslanika Muhammeda, a.s. Ovakav pristup ne samo da osporava

pouzdanost islamskih izvora, nego i oblikuje širu akademsku percepciju islama kroz prizmu skepticizma i metodološkog redukcionizma.

Jedna od glavnih metoda zapadnog historijskog kriticizma, koja je ostavila trajnu posljedicu u islamskim studijama i bila široko primjenjivana, jeste tzv. *kriterij različitosti ili kriterij nelagode ili neprijatnosti* (criterion of dissimilarity/embarrassment) (Robert, 2009:63–67; Holmen, 2008:47–49). *Kriterij različitosti* (criterion of dissimilarity) se koristi za procjenu autentičnosti predanja, posebno u kontekstu religijskih tradicija. Prema njemu, ukoliko se neki sadržaj ne može lako objasniti kao proizvod prethodnog naslijeđa niti kao rezultat kasnijeg teološkog oblikovanja, vjerovatnije je da potječe iz stvarne historijske situacije. *Kriterij neprijatnosti* (criterion of embarrassment) pretpostavlja da izvještaji koji su za zajednicu neugodni, kompromitirajući ili teološki problematični vjerovatno nisu izmišljeni, jer bi ih zajednica imala razloga izostaviti. Ova metoda se primarno fokusira na negativno predstavljanje poslanika Muhammeda, a.s. (Shoemaker, 2012). Selektivna primjena ovih kriterija često dovodi do metodološke nedosljednosti i spekulativnih zaključaka. Ova metoda je u novije vrijeme bila predmet ozbiljnih kritika određenih zapadnih historičara. Glavni problem s ovim pristupom jeste to što je veoma suženog obima; kako ističe Andreas Gorke:

Prikaz Muhammeda koji proizlazi iz ovog pristupa nužno je negativan, jer se temelji isključivo na predstavljanju Muhammeda u negativnom svjetlu, dok se predanja koja ga prikazuju u skladu s kasnijim ortodoksnim stavovima obično smatraju falsifikatima (Gorke, 2011:141–142).

Drugim riječima, čak i ako pretpostavimo da je ova metoda validna, ona nam ne daje cjelovitu sliku o poslaniku Muhammedu, a.s. Ovaj pristup ne objašnjava adekvatno zašto su ga njegovi prvi sljedbenici prihvatili, zašto im je njegova poruka bila privlačna,

niti zašto su nastojali širiti njegovu poruku izvan Arabije. Ukoliko se ova metodologija dosljedno primijeni do kraja, postaje neobjašnjivo i samo pojavljivanje poslanika Muhammeda, a.s., u Arabiji u 7. stoljeću.

Negativan stav prema islamskim izvorima, karakterističan za zapadnu historijsku kritiku, dosegao je svoj vrhunac u posljednjoj četvrtini 20. stoljeća. Ovaj radikalni skepticizam postao je poznat kao *revizionistička škola*. Ona je tvrdila da je islam nastao kasnije, možda čak u 8. stoljeću, te da ima malo veze s poslanikom Muhammedom, a.s., i hidžaskim područjem – islam je, prema toj teoriji, nastao izvan Arabije. Naravno, na ove spekulativne ideje moglo bi se mnogo toga reći, i koliko god apsurdno zvučale, njih su ipak razmatrali pojedini zapadni historičari. Međutim, većina zapadnih historičara ih je odbacila i to s dobrim razlogom: takve teorije često imaju konspirativni karakter i zanemaruju osnovne principe historijske analize. Umjesto da nabrajamo sve prigovore, vrijedi citirati jednog zapadnog historičara koji je jasno odbacio revizionističku školu. Andreas Gorke kaže:

Predaje o životu Muhammeda su dosljedne kada je riječ o glavnim karakteristikama i općem toku događaja. Ne postoje, naprimjer, predaje koje bi sugerirale da je Muhammed rođen izvan Meke, da nije bilo hidžre ili da su se događaji odvijali u drugoj regiji ili u neko drugo vrijeme. S obzirom na to da je prva muslimanska zajednica vrlo rano bila podijeljena u različite grupe, te da se suočavala sa značajnim unutrašnjim sukobima i neprijateljstvima zbog različitih stavova koje su te grupe zastupale, nezamislivo je da su se ipak sve one složile oko izmišljene zajedničke historije svojih početaka. Jednako je nezamislivo da bi neka centralna vlast bila u stanju nametnuti tako ujednačenu percepciju jedne historije i istovremeno potisnuti i eliminirati sva suprotstavljena predanja (Gorke, 2011:140).

⁴ Vidi: Lipton, 2004; Poston and McCain, 2018.

Iako postoje razlike u detaljima, islamski izvori dosljedno potvrđuju vrijeme, mjesto i porijeklo tih događaja. Dovedi u pitanje ovu temeljnu tvrdnju značilo bi pretpostaviti zavjeru velikih razmjera, što je historijski neodrživo. Nadalje, pozivanje na tzv. *revizionističku školu* pokazuje da snažno oslanjanje na *kriterij različitosti* često dovodi do nedosljednih i neosnovanih tvrdnji.

Međutim, ključno pitanje ipak ostaje: Jesu li islamski izvori i njihova metodologija zaista onoliko nepouzdanici koliko to često pretpostavlja zapadna historijska kritika? Ovdje je bitno navesti određene njemačke učenjake koji govore o autentičnosti literature iz oblasti sire, nasuprot skepticizmu pojedinih zapadnih historičara. U posljednjim godinama, posebnu pažnju među istraživačima privukla je metoda *senedi-metn analiza*, koju su razvili njemački učenjaci Harald Motzki, Gregor Schoeler i Andreas Gorke.⁵ Ova metoda počiva na dva ključna elementa: 1. analizi *seneda* koji se spajaju kod zajedničkog prenosioca, i 2. analizi tekstualnih varijacija (*mutun*) unutar tih *seneda*. Cilj je pokazati korelaciju i odnos između različitih varijanti *seneda* i varijanti teksta (*metn*) u procesu prenošenja. U svojim nastojanjima da odrede predaje iz prvog hidžretskog stoljeća, Schoeler i Gorke prikupili su značajan broj predanja koja se pripisuju Urvi ibn Zubejru (umro 713). Taj broj, što je posebno značajno, sadrži osnovni okvir čitave sire, dakle, glavne crte i ključne događaje iz života Poslanika, a.s. Ta predanja obuhvataju:

početak Objave; reakcija Meke-lija; hidžra muslimana u Abesiniju; sastanci na Akabi; Hidžra u Medinu; Bitka na Bedru; Bitka na Uhudu; Bitka na Hendeku (rov); Ugovor na Hudejbiji; Kleveta protiv Aiše i Osvajanje Meke.

⁵ Motzki se primarno fokusira na hadise, dok se Schoeler i Gorke primarno fokusiraju na *siru* Poslanika, a.s. Premda su mnogo toga napisali ovi njemački znanstvenici, njihovo posljenje obimno djelo je: Gorke and Schoeler, 2024.

Većinu ovih predanja prenijela su dva glavna Urvina učenika: njegov sin Hišam ibn Urva (umro 763) i Ez-Zuhri (umro 748). Poređenje varijanti koje se pripisuju Hišamu ibn Urvi i Ez-Zuhriju pokazuje da su: 1. prenesene neovisno jedna od druge, te da 2. obje linije transmisije vode ka zajedničkom izvoru – naime, samom Urvi. I Gorke i Schoeler smatraju da je Urva, kao tabiin, vremenski bio blizak događajima o kojima izvještava, te da su njegove informacije uglavnom potjecale od pouzdanih izvora i očevidaca među ashabima.

Ovi njemački učenjaci pokazuju znatno pozitivniji odnos prema islamskoj tradiciji u poređenju s mnogim zapadnim učenjacima ili školama koje su ranije spomenute. Treba napomenuti da njihov pristup pokazuje određeno oslanjanje na zapadnu historijsku kritiku, ali i na strogu primjenu kritike *seneda* naslijeđene iz islamske metodologije i hadiske tradicije, što u konačnici donosi određene pozitivne rezultate. Oni se u manjoj mjeri oslanjaju na *kriterij različitosti* i pokazuju više povjerenja u sistem *seneda* nego mnogi zapadni učenjaci.

Ličnost poslanika Muhammeda, a.s., i zapadna historijska kritika

Na početku ovog rada spomenuto je da su antiteistički i racionalistički pokreti prosvjetiteljske ere, kroz svoje oslobađanje od teoloških ograničenja i crkvenih doktrina, potaknuli brojne naučnike u 17. i 18. stoljeću da preispitaju historijski značaj Isusa. Slično tome, ove intelektualne struje počele su utjecati na zapadnu percepciju o poslaniku Muhammedu, a.s., potičući postepeno odstupanje od srednjovjekovnih karakterizacija poput *pseudo-poslanik* i *heretik*. Prosvjetiteljski pisci sve su više smatrali poslanika Muhammeda, a.s., istaknutom ličnošću u svjetskoj historiji, uvažavajući njegov historijski značaj. Mnogi mislioci tog perioda pripisivali su njegova dostignuća i utjecaj njegovim izuzetnim liderskim sposobnostima i njegovoj ulozi zakonodavca.

Pojava zapadnih historijskih metodologija, posebno *kriterija različitosti*, navela je naučnike da proučavaju život poslanika Muhammeda, a.s., i ranu muslimansku zajednicu analizirajući dostupne izvore. Iako sveobuhvatan pregled postprosvjetiteljskih perspektiva nadilazi okvire ovog rada, navest ćemo dva ključna naučna pristupa. Riječ je o *nereligijskom* i *religijskom* okviru za istraživanje života poslanika Muhammeda, a.s., i formativne muslimanske zajednice. Važno je napomenuti da ovi okviri nisu međusobno isključivi; naprotiv, oni ilustriraju različite interpretativne metode korištene za proučavanje života poslanika Muhammeda, a.s.

Prvi pristup, *nereligijski*, fokusira se na socio-ekonomske i političke faktore relevantne za analizu života poslanika Muhammeda, a.s., i njegove zajednice. Ova perspektiva ima dugu tradiciju u zapadnoj akademskoj praksi, koja ispituje društvenu dinamiku i politički razvoj tog vremena. U svom radu historičar Robert Hoyland analizira život poslanika Muhammeda, a.s., i rano širenje islama u Arabiji 7. stoljeća iz političkog ugla, preispitujući vojne i osvajačke aktivnosti arapskih plemena unutar bizantskih i perzijskih regija. On karakterizira ove događaje kao *arapska osvajanja* i ukazuje na to da su etnički identitet i politički ciljevi igrali značajnu ulogu u ovim kampanjama, dok su religijski motivi imali sekundarni značaj.

Međutim, pojedini zapadni historičari ukazali su na nedostatke ovog pristupa koji pretjerano naglašava sekularne i političke motive, a pritom zanemaruje ujedinjujuću snagu religijskog svjetonazora rane muslimanske zajednice i njenog širenja izvan Arabije. Takva interpretacija ne daje dovoljno prostora duhovnoj ideji poslanika Muhammeda, a.s., niti njegovoj religijskoj poruci. Kao što piše Peter Webb, još jedan zapadni historičar ranog islama:

Ne poznajem druge političke pokrete koji su tako efikasno iskoristili svoje okolnosti i istovremeno uveli novu religiju i jezik u tako

malu zajednicu i to na način koji je ostavio dugotrajan utjecaj. Događaji su se desili bez presedana i Hoylandovo insistiranje da se oni definitivno mogu razumjeti uobičajenim "normama ljudskog ponašanja" riskira da postane jednodimenzionalno. Na osnovu čega definiramo "uobičajene norme" ponašanja? Ukoliko su događaji bili uobičajeni, zašto se nisu ponovili negdje drugdje? Osvajanja su se nastavila izuzetnom brzinom s dalekosežnim posljedicama, i to zaslužuje ozbiljnu pažnju (Webb, 2015:24–25).

Ove rekonstrukcije i prikazi poslanika Muhammeda, a.s., i njegove zajednice često stavljaju veliki naglasak na socio-ekonomske i političke perspektive, ponekad na štetu religijskih motiva, što je karakteristično za značajan dio zapadne historiografske produkcije. Ovo ne znači da su socio-ekonomski i politički aspekti nevažni; naprotiv, to pokazuje da određeni zapadni naučnici dominantno interpretiraju misiju poslanika Muhammeda, a.s., kroz ove dimenzije, što može dovesti do marginalizacije njegove religijske poruke.

Drugi pristup, *religijski*, predstavlja potpuno drugačiju perspektivu. Umjesto fokusiranja na socio-ekonomski i politički okvir za tumačenje života poslanika Muhammeda, a.s., ova perspektiva u središte analize stavlja njegovu religijsku poruku kao centralni element koji je oblikovao njegova dostignuća, kako tokom njegovog života tako i u kasnijem periodu. Važno je istaći da brojni zapadni historičari tvrde da je poslanik Muhammed, a.s., bio uglavnom motiviran *apokaliptičnom eshatologijom* koja se očekivala u njegovom vremenu ili neposredno nakon njega. Ovaj osjećaj eshatološke hitnosti često se navodi kao pokretačka snaga širenja islama izvan Arabije, što je inicirao poslanik Muhammed, a.s., i njegovi prvi sljedbenici. U posljednje vrijeme, ova interpretacija dobija sve više pažnje unutar zapadnih akademskih krugova.

U djelu *Muhammed i vjernici* Fred Donner prikazuje prve sljedbenike

poslanika Muhammeda, a.s., kao inkluzivnu zajednicu poznatu kao *Vjernici* (Mu'minin), koju je ujedinjavalo zajedničko iščekivanje Sudnjeg dana (Donner, 2010). Kur'an stavlja značajan naglasak na neposrednost Sudnjeg dana, a fokus na pobožnost omogućio je pojedincima, uključujući kršćane i jevreje koji su se pridržavali sličnih vrijednosti i ponašali se etički, da učestvuju u ovom pokretu bez obzira na doktrinarne razlike. Tek tokom vlasti halife Abdulmelika ibn Mervana (685–705), Donner tvrdi, muslimani su se počeli oblikovati kao zasebna vjerska grupa.

Njegova hipoteza i njegova rekonstrukcija događaja dobile su različite odgovore zapadnih naučnika. Kur'an se odnosi na kršćane i jevreje kao na narod Knjige i često iznosi pozitivne ocjene o njima; međutim, kritizira i određena vjerovanja i postupke obje grupe. To postavlja pitanja o tome da li se jevreji i kršćani mogu uključiti u ovaj pokret bez promjene vlastitog vjerskog identiteta (Hoyland, 2012). Osim toga, *Medinski ustav*, koji Donner smatra pouzdanim, jasno navodi da jevreji i muslimani imaju različite religije, što predstavlja izazov za njegovu hipotezu.⁶

Stephen Shoemaker (2012) u svom djelu *Smrt jednog proroka* nadovezuje se na Donnerov prikaz poslanika Muhammeda, a.s., kao eshatološke figure, tvrdeći da je Poslanik, a.s., očekivao da će se Sudnji dan dogoditi, možda i za njegovog života. Nakon smrti poslanika Muhammeda, a.s., i odgađanja Sudnjeg dana, Shoemaker tvrdi, prvi muslimani su prilagodili i reinterpreterali kur'anski tekst kako bi odgovorili na ovo kašnjenje. On, između ostalog, navodi ajete poput: *I Kur'an je predznak Smaka svijeta, zato nikako ne sumnjajte* (43:61); *I upozori ih na bliski Sudnji dan* (40:18), ukazujući na snažan osjećaj neposrednosti Sudnjeg dana prisutnog u prvoj zajednici muslimana.

Kao odgovor na njegovu interpretaciju, može se navesti nekoliko relevantnih prigovora. Prije svega, navedeni ajeti ne moraju nužno implicirati

sigurnost da će Sudnji dan nastupiti za života poslanika Muhammeda, a.s., ili neposredno nakon njegove smrti. Umjesto toga, ovi ajeti ističu mogućnost takvog događaja, naglašavajući inherentnu neizvjesnost koja okružuje njegovo vrijeme i nedokučivost Sudnjeg dana. Brojni ajeti potvrđuju da samo Bog posjeduje precizno znanje o tome kada će nastupiti Sudnji dan: *Ljudi te pitaju o Smaku svijeta, reci: "To jedino Allah zna!"* (33:63). Ova perspektiva o nedokučivosti znanja o nastupanju Sudnjeg dana ima za cilj podstaknuti moralnu odgovornost među vjernicima, održavajući njihovu budnost na ostvarenju Božijeg plana za čovječanstvo i iščekivanje istog. Osim toga, ajeti imaju za cilj uvjeriti nevjerničku publiku u autentičnost Sudnjeg dana, umjesto da pruže detaljnu eshatološku vremensku liniju.

Shoemaker tvrdi da su određeni kur'anski odlomci, koji sugeriraju mogućnost skorog nastupanja Sudnjeg dana, izmijenjeni od prve muslimanske zajednice kako bi se umanjila percepcija njegove neposrednosti nakon Muhammedove, a.s., smrti. Međutim, takva tvrdnja ne uzima dovoljno u obzir kur'anski motiv ograničenog znanja Poslanika, a.s., i koncept nevidljivog (gajb). Kur'an dosljedno tvrdi da Muhammed, a.s., ne posjeduje znanje o Sudnjem danu, što ukazuje na to da je ova tema isključivo dio Božijeg apsolutnog znanja, a ne posljedica kasnije uredničke intervencije. Shodno tome, njegova hipoteza se čini neutemeljenom.

Drugo, ukoliko se rana muslimanska zajednica suočila sa značajnim teološkim izazovima s odgađanjem Sudnjeg dana i pokušala se pozabaviti ili reinterpreterati kur'anske odlomke koji se odnose na neposrednost Sudnjeg dana, najjednostavnije rješenje bilo bi uklanjanje svih ajeta koji se odnose na dolazak Sudnjeg dana, čime bi se eliminirala svaka

⁶ Iako Hoyland upućuje ovakvu kritiku rekonstrukcije događaja protiv Shoemakera, ista primjedba se odnosi i na Donnera (Hoyland, 2014, 728–730).

nejasnoća među njegovim sljedbenicima. Činjenica da ti ajeti ostaju prisutni u Kur'anu ukazuje na to da rana muslimanska zajednica nije smatrala odgađanje Sudnjeg dana teološkim problemom dovoljno ozbiljnim da bi opravdala izmjenu ili izostavljanje relevantnog teksta.

Treća slabost Shoemakerove hipoteze odnosi se na uspjeh prve muslimanske zajednice. Jedan od zapaženih aspekata u njenom razvoju jeste značajna i brza ekspanzija unutar Arapskog poluotoka. Ukoliko bi zabrinutost zbog odgađanja Sudnjeg dana zaista predstavljala središnji problem ove zajednice, bilo bi logično očekivati da historijski izvori svjedoče o razvoju odbrambenih strategija ili interpretacija koje bi se bavile ovim pitanjem. Ipak, ne postoje dokazi o sumnji u vezi s odgađanjem Sudnjeg dana kod prvih muslimana. Prema Donnerovom razumijevanju glavne tačke sporenja između različitih grupacija islama prvih stoljeća, čini se da se više odnose na pitanja legitimnosti i nasljedstva vlasti nakon Poslanika, a.s., a ne na teološke teme u vezi s odgađanjem Sudnjeg dana (Donner, 1998:285–290).

Zapadna naučna istraživanja su generirala niz interpretacija o poslaniku Muhammedu, a.s., i formativnom periodu islama. Stoga je važno kritički razmotriti u kojoj mjeri ti prikazi korespondiraju sa širim okvirom zapadne historijske metode. Važno je prepoznati da raznolikost interpretacija o poslaniku Muhammedu, a.s., i njegovim prvim sljedbenicima u zapadnoj naučnoj literaturi može ukazivati na određene metodološke izazove unutar same analitičke

paradigme. Iako zapadni historičari primjenjuju slične kritičke pristupe, često dolaze do različitih zaključaka. Ukoliko je primarni cilj ovog pristupa pružiti naučno utemeljena objašnjenja i objektivno razumijevanje historijskih događaja, mogao bi se očekivati veći stepen konsenzusa među zapadnim istraživačima.

Osim toga, raznolikost unutar zapadne naučne literature o prikazima poslanika Muhammeda, a.s., i njegovih prvih sljedbenika sugerira da historiografska analiza često biva oblikovana vlastitim perspektivama samih historičara. U tom kontekstu, kritika Alberta Schweitzera iz ranog 20. stoljeća o različitim interpretacijama Isusa može poslužiti kao poučan primjer. On je primijetio da mnogi autori, u nastojanju da rekonstruiraju "povijesnog Isusa", nesvjesno projiciraju vlastite stavove na predmet svog istraživanja (Schweitzer, 1968). Slično tome, čini se da neki zapadni naučnici nameću savremene interpretacije o historijskim ličnostima poput poslanika Muhammeda, a.s., i njegove zajednice i nerijetko povlače analogije sa savremenim apokaliptičnim pokretima ili religijskim fanatizmom. Drugi koji interpretiraju život poslanika Muhammeda, a.s., i njegovih sljedbenika prvenstveno kroz socio-ekonomske i političke okvire, mogu nesvjesno projicirati savremene nacionalističke ili sekularne koncepte na historijski kontekst koji je bitno drugačiji.

Zaključak

Iako zapadni kritički pristup teži pružanju objektivnih i naučno utemeljenih prikaza historije, on može

– svjesno ili nesvjesno – privilegirati određena gledišta, a zanemariti druga. Stoga je od suštinske važnosti da islamski učenjaci jasno artikuliraju svoje stavove kada se bave zapadnom historijskom kritikom. U području historiografskog istraživanja, islamski učenjaci se pozivaju da kritički preispituju temeljne filozofije koje oblikuju poimanje historije i nauke, posebno u pogledu njihovog utjecaja na historiografiju. Zato je važno baviti se temama kao što su priroda nadnaravnih djela (mudžize), epistemologija i druga relevantna pitanja unutar šireg diskursa historiografije.

Ovaj rad nije imao za cilj iznijeti jednostranu kritiku zapadne historijsko-kritičke misli, već otvoriti prostor za dublje razumijevanje složenosti ove problematike. Poseban akcent stavljen je na sve izraženije nezadovoljstvo koje pojedini zapadni znanstvenici iskazuju prema određenim epistemološkim aspektima zapadne kritičke paradigme.

Može se, također, kazati da su pretpostavke i pristrasnosti – kao i pogrešna metodologija – dovele do mnogih različitih interpretacija poslanika Muhammeda, a.s., i njegove prve zajednice u zapadnom akademskom diskursu. Takve interpretacije se čine dijametralno suprotnima jedna drugoj, kao što je prethodno navedeno. Ali postoji dublji problem s mnogim od ovih rekonstrukcija i interpretacija. Naime, mnoge od njih odražavaju zapadni naučni konstrukt i zapadnu naučnu misao prilagođenu modernoj i postmodernoj klimi više nego što govore o Arabiji s početka 7. stoljeća, poslaniku Muhammedu, a.s., i njegovoj prvoj zajednici.

Literatura

Berg, Herbert (2017). *Routledge Handbook on Early Islam*, London: Routledge, poglavlja: 1–7.
Berg, Herbert (2012). "The Needle in the Haystack: Islamic Origins and the Nature of the Early Sources", u: *The*

Coming of the Comforter: When, Where, and to Whom? Studies on the Rise of Islam in Memory of John Wansbrough, Piscataway, New Jersey: Gorgias Press.
Brown, Jonathan A. C. (2009). *Hadith: Muhammad's Legacy in the Medieval*

and Modern World, Oxford: Oneworld Publications.
Crone, Patricia (2016). "Authors Preface", u: *The Qur'anic Pagans and Related Matters: Collected Studies in Three Volumes*, Leiden: Brill tom 1.

- Donner, Fred M. (2010). *Muhammad and the Believers: At the Origins of Islam*, Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Donner, Fred M. (1998). *Narratives of Islamic Origins: The Beginnings of Islamic Historical Writing*, Princeton, NJ: Darwin Press.
- Dunn, James D. G. (2003). *Jesus Remembered: Christianity in the Making*, Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Görke, Andreas (2011). "Prospects and Limits in the Study of the Historical Muhammad", u: Nicolet Boekhoff-van der Voort, Kees Versteegh, & Joas Wagemakers, *The Transmission and Dynamics of the Textual Sources of Islam: Essays in Honour of Harald Motzki*, Leiden, Holandija: Koninklijke Brill NV.
- Görke, Andreas i Schoeler, Gregor. (2024). *The Earliest Writings on the Life of Muhammad, The 'Urwa Corpus and the Non-Muslim Sources*, Berlin: Gerlach Press.
- Gregory, Brad S. (2006). "The Other Confessional History: On Secular Bias in the Study of Religion", u: *History and Theory*, 2006.
- Griffel, Frank (2009). *Al-Ghazali's Philosophical Theology*, New York: Oxford University Press.
- Holmén Tom (2008). "Authenticity Criteria", u: *The Routledge Encyclopedia of the Historical Jesus*, priredio: Craig A. Evans, New York: Routledge.
- Hoyland, Robert (2014). *Review of The Death of a Prophet: The End of Muhammad's Life and the Beginnings of Islam*, priredio: Stephen J. Shoemaker, Journal of the American Oriental Society 134, broj 4.
- Keener, Craig S. (2011). *Miracles: The Credibility of the New Testament Accounts*, Grand Rapids, MI: Baker Academic, tom 1.
- Law, David R. (2012). *The Historical-Critical Method: A Guide for the Perplexed*, London: Continuum.
- Lipton, Peter (2004). *Inference to the Best Explanation*, 2nd edition, London: Routledge.
- Malik, Shoaib A. (2001). "Al-Ghazālī", u: S. Bullivant and Michael Rusen, *The Cambridge History of Atheism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McGinnis, Jon (2001). "Occasionalism, Natural Causation and Science in Al-Ghazālī", u: *Arabic Theology, Arabic Philosophy, From Many to the One: Essays in Celebration of Richard M. Frank*, priredili: James E. Montgomery, Leuven: Peeters Publishers.
- Poston, Ted i McCain, Kevin (2018). *Best Explanations: New Essays on Inference to the Best Explanation*, Oxford: Oxford University Press.
- Powell, Mark Allan (2013). *Jesus As a Figure in History: How Modern Historians View the Man From Galilee*, Louisville, KY: Westminster John Knox Press.
- Frank, Richard (1994). *Al-Ghazālī and the Ash'arite School*, Durham, NC: Duke University Press.
- Shoemaker, Stephen J. (2012). *The Death of a Prophet: The End of Muhammad's Life and the Beginnings of Islam*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Schweitzer, Albert (1968). *The Quest of the Historical Jesus*, preveo: W. Montgomery, New York: Macmillan.
- Webb, Robert L. (2009). "The Historical Enterprise and Historical Jesus Research", u: *Key Events in the Life of the Historical Jesus: A Collaborative Exploration of Context and Coherence*, priredili: Darrell L. Bock i Robert L. Webb; WUNT 247, Tübingen: Mohr Siebeck.
- Webb, Peter (2015). "Review of Robert Hoyland: In God's Path", u: *The Times Literary Supplement*.

ألمير برامنكوفيتش

النقد التاريخي الغربي المعاصر لسيرة النبي محمد صلى الله عليه وسلم

الموجز

يُجَلِّس هذا البحث المقاربات المتبعة في النقد التاريخي الغربي لسيرة النبي محمد صلى الله عليه وسلم، مع التركيز على الدراسات الغربية المعاصرة للإسلام. ويتناول الكاتب بالتفصيل الفرضيات المعرفية وأطر الرؤية الكونية التي تشكل النموذج النقدي الغربي، ولا سيما طابعه الإلحادي المنكر للخوارق. ومن خلال التحليل المقارن لمقاربات المؤرخين الغربيين مثل هيربرت بيرغ وباتريشيا كرون وستيفن شوميكر، يشير البحث إلى نقاط الضعف المنهجية والانتقائية والتحيزات الأيديولوجية التي غالباً ما تؤدي إلى عروض مجزأة ومتناقضة لشخصية رسول الله صلى الله عليه وسلم. ويركز هذا البحث بشكل خاص على توجهات ما يُسمى بالمدارس التحريفية التي تُشكك في صحة المصادر الإسلامية، وذلك على عكس أبحاث العلماء الألمان، موتزكي وشولر وغوركه، الذين أثبتوا بتحليل السند والمتن صحة سيرة النبي صلى الله عليه وسلم. إن هذا البحث لا يهدف إلى تبرير هذه المدارس، بل إلى فتح آفاق للحوار بين التراثين الأكاديميين الإسلامي والغربي، داعياً إلى دراسة أعمق للأسس الفلسفية لعلم التاريخ، وإلى مقارنة أكثر شمولية لفهم التاريخ.

الكلمات المفتاحية: السيرة، النبي محمد صلى الله عليه وسلم، النقد التاريخي الغربي، نظرية المعرفة، التحريف، صحة المصادر الإسلامية.

Abstract

CONTEMPORARY WESTERN HISTORIOGRAPHICAL CRITICISM OF THE BIOGRAPHY OF THE PROPHET MUHAMMAD, PEACE BE UPON HIM

Almir Pramenković

This paper analyses the methodological approaches of Western historiographical criticism of the sira (biography) of the Prophet Muhammad, peace be upon him, with a focus on contemporary Western studies of Islam. The author elaborates the epistemological assumptions and worldview frameworks that shape the Western critical paradigm, especially its anti-supernatural and anti-theistic character. Through a comparative analysis of the approaches of Western historians such as Herbert Berg, Patricia Crone, and Stephen Shoemaker, the paper points out methodological weaknesses, selectivity, and ideological biases that often lead to fragmented and contradictory portrayals of the Prophet's personality, peace be upon him. The paper particularly focuses on the tendencies of the so-called revisionist school, which question the authenticity of Islamic sources, in contrast to the research of German scholars-Motzki, Schoeler, and Görke—who, using isnād and matn analysis, have confirmed the reliability of the sira of the Prophet, peace be upon him. This paper does not aim to be an apology, but rather to open space for dialogue between the Islamic and Western academic traditions, calling for a deeper study of the philosophical foundations of historiography and a more comprehensive approach to understanding history.

Keywords: sira, Prophet Muhammad, Western historiographical criticism, epistemology, revisionism, reliability of Islamic sources